

Mit csinált Botond a görög óriással?

(Elmélkedés a magyar pusztakezes küzdelmek mozgásanyagának történetéről.)

A válasz a kérdés elejére egyszerű, úgy elverte, hogy belepusztult. A hogyanra a válasz elég nehéz, mert ebben a tekintetben a leírások elég hiányosak.

Maga a történet először Kézai Simon mester 1280. körül készült Magyar krónikájában szerepel írott formában (fordította: Szabó Károly.): A magyarok „Konstantinápolyig menvén, annak fala mellé szállának. Akkor egy óriás nagy görögöt küldenek ki, ki azt kívánja vala, hogy két magyar birkozzék vele, ekként kiáltozva, hogy ha mind a két magyart földhöz nem veri, akkor Görögország a magyaroknak adót fizetve hódoljon. S minthogy azon görög a sereget igen bosszantotta, egy Botond nevezetű magyar áll ki vele birkozni; s a mint a küzdő tér elkészült, bárdját, mellyet hordani szokott vala, ragadva, a város réz kapujához rohana, s abba bárdjával egy csapásra, mint mondják, olyan rést vága, hogy a görögök azon kaput mint csudát nem akarták kiigazítani. S a mint ezt megtette, a viadal terére fegyvertelenül kiáll, s a magyarok lóháton, a görögök a kőfal bástyáira mint nézők egybegyülekeznek. A mint osztán a görög a városból kijött, hogy a viadal terére menjen, látja hogy Botond egymaga áll küzdeni készen s kiálta neki: miért nem veszen maga mellé másik magyart segítségül? Akkor Botond rá rohanván mint mondják úgy megragadta, hogy alig telt a birkozásban egy kis óra, a görög úgy földre terült, hogy semmi módon nem birt többé fölkelni. Minek láttára a görög császár s a görögök többi nagyai, a császárné is úrasszonyaival a falról eltávozva palotáikba vonulának, nagy szégyennek tartva, a mi történt vala. És jóllehet az így földhöz vágott görög törött karral életben maradt, csakugyan ezen viadal lőn oka halálának.” Ebből megtudhatjuk, hogy Botond földhöz vágta a görög birkózót, akinek eltörött a karja és képtelen volt feltápászkodni. Az már nem derül ki, hogy ez egyetlen akció eredménye volt-e, vagy sem, de tételezzük fel hogy igen.

A következő közismert mű, amelyben megjelenik a történet a Képes Krónika (Chronica Picta 1358.):

A huszonegyedik évben fölkerekedvén Bulgáriába nyomultak be, azután pedig Ydropolisba érkeztek és bevették, végül Constantinopolist szállták meg. A várost ostromló magyarokhoz kiküldtek a városból egy görögöt viadalra, aki akkora volt, mint egy óriás; azt kívánta, küzdjön meg vele két magyar, mondván, ha le nem győzi mindkettőt, a görög császár adófizetője lesz a magyaroknak. Szerfölött bosszantotta ez a magyarokat; találtak neki egy ellenfelet, aki kiállt a görög elé, és így szólt: „Botond vagyok, igaz magyar, a legkisebb a magyarok közül, végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik őrizze eltávozó lelkedet, a másik pedig temesse el holttestedet, mert én biztosan népem adófizetőjévé teszem a görög császárt.” Ekkor a magyarok Opour nevű kapitánya, akit közös akarattal állítottak a sereg élére, megparancsolta Botondnak, menjen bárdjával a város érckapuja ellen és a kapun mutassa meg erejét a bárddal. El is ment a kapuhoz, s állítólag akkora csapást mért a kapura, és olyan rést vágott rajta, hogy a nyíláson egy ötéves gyermek kényelmesen ki-be járhatott. Míg a magyarok és a görögök előtt ez játszódott le, elkészült a küzdőtér a városkapu előtt; alig egy órát viaskodtak, magyar úgy a földhöz teremtette a görögöt, hogy azon nyomban kilehelte a lelkét. A görög császár, aki a városfal bástyáján állt a feleségével, ezt az eseményt roppant nagy szégyennek tartotta, el is fordították hát tekintetüket és a palotába mentek.

A leírásokból elsősorban a krónikák születésének korában ismert pusztakezes technikákra következtethetünk. A mondához tartozó kép a Képes Krónikából (1. kép) nem látszik alkalmasnak következtetések levonására, mert a pusztakézzel küzdő, alacsony, ám igen erős Botond a földön állva akkora, mint a bizánci lovastól és éppen egy hatalmas karddal dőfi át ellenfelét. (Kérdés persze, hogy a Botond mondához szánta-e az író, vagy csak valamilyen előttünk ismeretlen okból került oda.)

1. kép

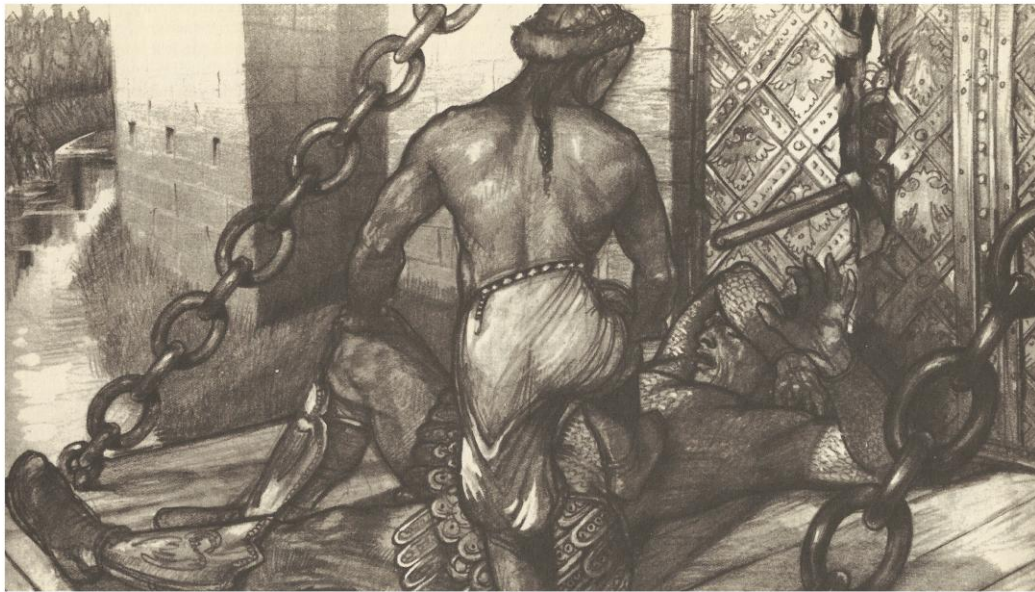
Az első nyomtatott krónikában, (Hess András Chronica Hungarorum 1473., fordította Horváth János), is fellelhető a monda, ahol a küzdelem leírása, ha lehet, még nagyvonalúbb. E szerint miután Botond bárdjával bezúgta Bizánc kapuját és az aktuális szövegtartalom is megvolt, „a magyarokból és a görögökből színházi nézőkör alakult, és elkészítették a viadal helyét a város kapuja előtt, egy rövid óráig küzdöttek egymással, majd a magyar úgy földhöz vágta a görögöt, hogy a görög nyomban kilehelte lelkét”.

Egy másik helyen a monda a következő képpen szól: „A magyarok csak nem tudtak nyugodni, harci kedvük nem lohadt a németországi nagy veszedelem után sem. Amint erőre kaptak, meg sem álltak a görög császár városáig. Megijedt a görög császár a magyar sereg láttán, elzáratta a városnak mind a hét kapuját, hogy a magyarok be ne mehessenek. Azt tanácsolta, ne ontsák egymás véré, kár volna a görögért is, a magyarért is, inkább álljon ki a görögök részéről is, a magyarok részéről is egy-egy vitéz bajvívásra. Ha a görög győz, a magyarok szépen menjenek vissza a hazájukba, ha pedig a magyar vitéz győz, akkor Göröghon nagy adót fizet a magyaroknak. - Jól van - mondta a magyarok egyik vezére -, hát csak jöjjön a vitéz! Elmentek a követek, s egy óra sem telt belé, kijött egy roppant méretű óriás, két karját a mellye előtt összefonva megállt, s nagy büszkén odakiáltott a magyaroknak: - Hadd lám, ki mer kiállni velem! De kettő jöjjön egyszerre, egyel nem is kezdek! Összenéztek a magyarok, szikrázott a szemök a haragtól, s egyszerre száz is kiáltotta: én is kiállok! Én is! De a legmerészebb köztük Botond volt, egy köpcös, tagbaszakadt ember, s egy szempillantásra vált ki a seregből. Miután ledobta kaftánját, s levette ingét, így szólt a görög vitézhez: - Hallj ide, te görög óriás, Botond az én nevem! A legkisebb vitéz a magyarok között. Állíts csak te magad mellé még két görögöt! Azzal megmarkolta súlyos buzogányát, kétszer megforgatta feje fölött, s úgy vágta a vár vaskapujához, hogy az az egyszeriben kettéreccsent. Akkora lyukat ütött a kapun, hogy egy növendék gyermek ki-be sétálhatott volna rajta. - Hé, no - mondta az óriás - kár volt úgy eldobnod azt a buzogányt! - Nem kell nekem sem buzogány, sem kard - mondta Botond, s pusztá kézzel ment a görögnek. - Huj-huj! - biztatta a többi magyar Botondot. Ő megmarkolta erősen a görögöt, aztán jobbra, majd balra lódította; s végül úgy a földhöz vágta, hogy ha hét lelke lett volna, az is kiszalad belőle! De bezzeg szégyellte ezt a görög császár! Ott ült a vár fokán, egész háza népével, udvarával, s szentül hitték, hogy az óriás le tudja győzni bármelyik magyart. S lám, a legkisebbet sem tudta legyőzni. Szégyenszemre visszavánszorogtak a palotába, s a császár akkora adót vállalt, amekkorát csak kívántak, csak hogy hagyják őket békében a magyarok!”

A hogyanról eddig annyit tudunk, honfoglaló őseink ismertek olyan pusztakezes technikákat, amivel a kisebb, talán valamivel gyengébb fél legyőzhette erősebb, nagyobb tömegű ellenfelét. A krónika alapján feltételezhetjük, hogy a magyar történelmi pusztakezes küzdő-technikák ismerőinek technikai repertoárjában a dobások és kiemelések mellett izület és karfeszítés is szerepelhetett, mivel egy gyakorlott birkózóról, mert a görögöt annak feltételezhetjük, nehéz elképzelni, hogy egy eséstől eltörli a karját, főleg akkor, ha a leírás szerint előkészítették a helyet a küzdelem számára. Az utoljára idézett változat szerint mind ehhez Botond neki vetkőzött, a magyar öltözködési szokásokat ismerve valamilyen nadrág és csizma maradhatott rajta a küzdelem során. Természetesen az évszázadok teltével-múltával ez változhatott, de a monda e változatának keletkezésekor nagy valószínűséggel ez így lehetet, László Gyula „50 rajz a honfoglalókról” című, könyvében is így ábrázolja a magyar vitézt. (2. kép) Egy másik ábrázoláson is hasonlóan öltözött birkózókat láthatunk. (3. kép)

Ha mégis többet szeretnénk tudni a magyarok által ismert és használt pusztakezes küzdelemhez szükséges technikákról, más birkózó események vizsgálatára is szükség van. Szerencsére, ha nem is dúskálunk ilyen leírásokban és képekben, azért gondos és hosszadalmas kutatómunkával felderíthetőek olyan források, amelyekből talán több következtetés vonható le. Precíz és alapos gyűjtőmunka után, kísérleti módszerekkel és a forrásokkal való gondos összevetés alapján valószínűsíthető egy technikaielem-tár, ami alap lehet a magyar pusztakezes küzdelmek jellegének meghatározásához és valószínűsített mozgásanyagának rekonstrukciójához. Azt, hogy ennek korszakonkénti bontása hogyan valószínűsíthető meg egyelőre kérdés marad. Itt a honfoglalás útvonalán összegyűjtött mozgásanyag, a ránk maradt írott és képi dokumentumok, az adott korszak ismert európai mozgásanyaga és az aktuális külső (pl. német, lengyel, itáliai, cseh, török) hatások figyelembe vétele és összevetése lehet a segítség. (Egy korszakonként is meghatározott rekonstruált

mozgásanyag összeállítása a feljebb említett munkával évekig eltarthat.) A Magyarországon dokumentált mozgásanyag nevezhető magyarnak a korszaki csoportosítások nélkül, de így is meg kellene különböztetni a katonai és a népi változatokat. (I. István megkoronázásáig kezelhető egyben a két változat.)

2. kép

3. kép

A krónikákban dokumentált anyagok valamilyen katonai összefüggést mutatnak, ezért ezt katonai mozgásanyagnak tekintjük és itt most ezen a vonalon indulunk el. (Magyar származású szerző által nem Magyarországon dokumentált mozgásanyag mikor nevezhető magyarnak, az eldöntendő kérdés.)

Egy gyakran ábrázolt jelenet I. László király és a kun vitéz párharca, mint pusztakezes küzdelem. Példaként ezekből nézzünk meg párat és vizsgáljuk meg, milyen megállapításokat tehetünk.

Ezekhez leírunk néhány előzetes meghatározást, ami megkönnyíti az értelmezést. A küzdősportok csoportosíthatók

- Formájuk szerint (a szabályok döntőek, a támadás során használt testrészek és a mozgásforma is meghatározott, a védekezésben is lehetnek korlátozások)
- A használt öltözet szerint
  - Öv- és kabát-birkózás, ahol a ruházat fogása engedélyezett, ide soroljuk azt a formát, ahol egy kis nadrág van a sportolón, ami megfogható,
  - Teljes öltözetben végrehajtott küzdelem
  - Öl-birkózás, amikor csak a testre fogás engedélyezett, a ruházata nem, itt az öltözet általában egy szűk rövidnadrág,
  - Olaj-birkózás, ahol a ruha nélkül küzdő felek olajjal vannak leöntve
- Az erő kifejtés irányára szerint (ezek keveredhetnek is)
  - Karbirkózás, cél a könyökre támasztott kéz ledöntése,
  - Kimozdításos birkózás, ahol az erő kifejtés az ellenfél elmozdítását célozza
  - Adott területről való kilökés az erő kifejtés célja
  - Álló helyzetből levétel, ledöntés az ellenfél földre vitele az erő kifejtés célja
  - A tusra menő birkózásban az győz, aki ellenfelét az előírt módon leszorítja,
  - Az alávetéses birkózásban az ellenfelet arra kell kényszeríteni, hogy a küzdelmet feladja
  - Stb.

Visszatérve I. László királyhoz, tudjuk, hogy a lengyel udvarban kiváló lovagi képzést kaphatott és kiváló birkózónak is számított. A krónikák a kun vitézzel történt párviadala végét pusztakezes küzdelemként ábrázolják és számos freskó is ezt mutatja. Attól, hogy a király segítséget kap a kiszabadított lánytól, a továbbiakban eltekintünk.

Először a Képes Krónikában található jelenetet nézzük meg. (4. kép) A küzdők ruhában vannak, a fogást derék tájon látjuk, lehetne öv birkózás, de ha nem az öltözetbe kapaszkodnak, inkább az öl birkózásra utal. Ez nagyjából megfelel a korabeli lovagi képzésben alkalmazott formának.

4. kép

Leírása: „Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagyhamar üldözőbe vette lova hátán, akit Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az o lova már nem iramodott gyorsabban, amannak lova sem maradt vissza semennyit sem; így mintegy kartávolság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a lányra és mondá: Szép hugám! Fogd meg a kunt az övénel, és vesd magad a földre! Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közelrol át akarta szúrni a lándzsával; a leány ekkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. (...) A szent herceg azután sokáig mérközött a férfúval, majd elvágta inát és megölte.”

A Thuróczi Krónika (1488.) ábrázolásán (5. kép) a fogás vállmagasságban van, de itt sem a ruhát fogják, ami annál is érthetőbb, mert a király teljes páncélban van (ami a krónika születésének korában a lovagi öltözet csúcsmodellje, de a XI. században elég valószínűtlen), ami lehetlenné teszi a ruha megfogását. Tehát a kép öl-birkózást mutat.

5. kép

Ez is inkább öl-birkózásnak látszik és látszik a törekvés a dinamikus mozgás ábrázolására. Az első következtetés az, hogy a lovagkori pusztakezes küzdelmek során alkalmaztak öl-birkózásban használt technikákat.

Freskókon is gyakran ábrázolt jelenet Szent László legendája, ezek vizsgálatánál találhatunk eltéréseket a kódexek képein látottakhoz képest. Például Székelyderzs erődtemplomának XV. századi freskóján (6. kép), a fogás felkaron van, nem ruhát fogak, az ábrázolás statikusabb mozgásformát mutat az eddigieknél.

6. kép

Az erdélyi Homoródkarácsonyfalva XIII. századi templomának falán található freskón (7.kép) hasonló fogást láthatunk, azzal az eltéréssel, hogy a király bal keze ellenfele tarkójánál van, a lábak helyzete is eltérő, mert lábkontaktus fedezhető fel.

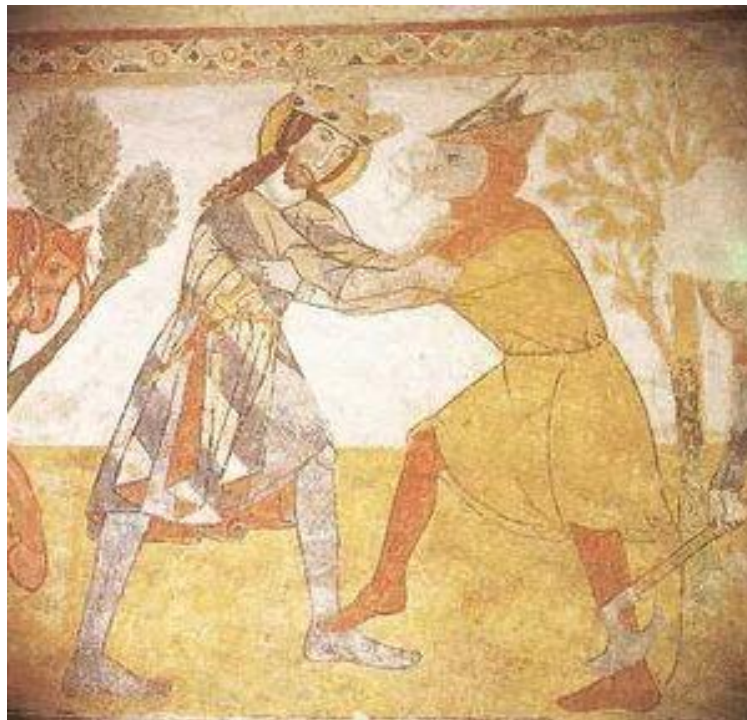
7. kép

A XVI. századi gelencei templom freskóján (8. kép) szintén a felkar fogását és a lábkontaktust láthatjuk. A király átfogja ellenfele felkarját, az pedig felülről fog a karra.

8. kép

A felvidéki Kakaslomnic XIII. századi templomának XIV. századi freskóján is láthatjuk a felkaron való fogást, de az eddig vizsgáltaktól eltérő, hogy a párviadal résztvevői a felkaron egyértelműen ruhafogást alkalmaznak (9. kép).

9. kép

Egyet Magyarországon fellelhető freskók közül is meg kell említeni, a premontrei Türrén álló kora XII. századi téglateplomot. A türréi templom több szempontból is rendkívül fontos eleme a magyar műemlékállománynak. Ritka reprezentánsa az Árpád-kori téglateplomoknak, amit a premontrei szerzetesek számára alapított kolostorral együtt Türrénben Dénes bán a XIII. század első felében alapított. A déli mellékhajó falán XIV. századi, Szent László legendát feldolgozó falkép-ciklus található. A falképet tanulmányozva valaha a teljes Szent László legendát ábrázolhatta. A fennmaradt freskó részleten a korra jellemző viseleti és történeti ábrázolást láthatjuk. A vérszennel megrongált freskó megmentése kiemelkedően fontos kultúrtörténeti feladat volna, mivel a fellelhető Szent László legenda freskóinak egysége így lenne megmenthető. A türréi Szent László legenda „birkózás” részlete, valószínűsíthetően a súlyos rongálódás miatt nem látható, de a jelenetek ábrázolása alapján biztosak lehetünk abban, hogy ez a freskón korábban szerepelt. Sajnálattal elveszett egy fontos kultúrtörténeti, mozgástörténeti dokumentum, így az itteni sajátosságokról ilyen módon hiteles információt nem kaphatunk.

10. kép

A pusztakezes küzdelem később is a katonai képzés része maradt a népi birkózások sem vesztek jelentőségükből a XIX. századig. A hivatásos birkózók küzdelme divatos szórakozás volt, akár lakomák mellé is. Mivel itt nem akarjuk megvizsgálni és értelmezni az összes fellelhető dokumentumot, csak azt gondoljuk át, hogy miképpen alakult a pusztakezes küzdelem Magyarországon, milyen jellegű lehetett, milyen hatások érthették, ismert történetek kronológiai sorrendjében elég nagy ugrásokkal haladunk tovább.

Egy közismert történet Toldi Miklósé, I. Lajos király lovagjáé, melyet Ilosvai Selymes Péter szedett versbe 1574-ben, bemutatva a vitéz erejét, birkózó tudományát:

„Ímé Toldi szívből úristent említé,
Erős cseh vitézzel ottan ölbe méne,
Szörnyű rángatással fásasztá, epeszté,
Ugyan ropog vala az cseh vitéznek teste.
Csudáltos vala Toldi erőssége,
Keze között csehnek elolvada teste;
Cseh vitéz, hogy látá, ottan elijede,
Azért Toldi Miklós csehet térdére ejté.”

És végül meg is ölte. (Ez nem okozhatott nehézséget Lajos király lovagjának, mert a fennmaradt adatok szerint bővében volt ilyen cselekedetnek.)

Egy újabb ugrás után Hunyadi Mátyás király udvarában láthattuk, hogy a pusztakezes küzdelmek milyen népszerűek voltak akkoriban. Maga Mátyás király is gyakorlott birkózó volt, korabeli leírások alapján kedvelhette ezt a fajta erő kifejtést, épp úgy, mint a küzdelem és harc más formáit.

Az egyik leghíresebb történet Galeotto Marzio (11. kép), a király humanista történetírójának birkózása volt, amit barátja, Janus Pannonius írt meg Epigrammájának XIV. versében. (Janus Pannonius szakszerűen tolmácsolta barátja birkózását, mivel a poéta, is birkózott, Ferraraban az egyetemen éppen Galeotto Marzio volt kedvelt partnere.)

Janus Pannonius Galeotto bajvívása

Mint amilyen búsan szedegette föl egykor Achelous
roncs bikaszarvát, mit Herkules ökle letört:
éppúgy hagyta Halesus, akit megvert Galeotto,
csúfolt címereit lent a porond fővenyén.
Mátyásnak tetszett e latin párbaj, s a nagy érsek,
Esztergom feje is jót kacagott az ügyön.
Hát te se bánd, hogy az iskolamester lett az erősebb:
Merkur néha tanít minket ilyesmire is.

(Csorba Győző fordítása)

A párviadal leírása egy neves esemény kapcsán maradt ránk. A firenzei köztársaság Mátyásnak egy par atlaszhelyi oroszlant küldött ajándékba, melyet nagyszámú követség hozott 1484. esztendőben, Péter-Pálkor. A vendégek között volt több híres filozófus, a velencei Marsilus Ficinus, a teológia tudora, Philippus Callimachus, Bessasion bibornok, korának legnagyobb filozófusa, Regiomontanus a csillagász, Verrochio a szobrász, Janus Pannonius és Vitéz János, valamint Galeotto Marzio akik összejöttek Mátyás világhírű könyvtárában. A legnagyobb lendülettel Marzio disputált, mígnem egy incidens ki nem hozta a sodrából. A király udvari bolondja, Tibrii ellopta Julius Cezarról írt kéziratát. A bolond elbujt a szobrok mögé és onnan mondott véleményt a szerzőről, aki dühösen követelte vissza művét. A felbőszült tudós megfenyegette Tibriit, ha nem adja vissza a művet, lovagi bajvíváson veri laposra a bolond púpját. Erre egy testőrtiszt megjegyezte, hogy maradjon a potrohos könyvmoly a toll forgatásánál. Szó szót követett, végül a Halesus nevezetű testőrt hivatalosan is kihívta lovagi tornára. Másnap a király egész udvartartásával megjelent a budai hippodromban. Nem lehetett mindennapos látvány az erősen telt-idomú történetíró és a fiatal

testőr megjelenése. A középkort persze nem a puhányoknak találták ki így történhetett, hogy „Marzio némi huzakodás után úgy vágta földhöz ellenfelet, hogy az egész hosszában végigmérte a küzdőteret”. Janus Pannonius ezt úgy fejezte ki: „csúnya pornyomot hagyott a földön” (ezek egy magasabb ívű dobásnál fordulhatnak elő), majd hozzátette: „a királynak nagyon tetszett ez az olaszos birokverseny”. E szónál álljunk meg egy pillanatra: „olaszos”? A történet eleje többféleképpen ismert, eredményét tudjuk, de ki lehetett Halesus? Egyik történet szerint hivatásos birkózó, másik szerint az esztergomi érsek testőre, származására nézve cseh, német, vagy itáliai. Ezek egyetlen okból érdekesek: ezekről a területekről érkeztek Magyarországra katonák, birkózók, tudósok, akik magukkal hozták mozgáskultúrájukat, gyakorlataikat, technikájukat a fegyveres és pusztakezes küzdelemben. A sokféle európai hatás nyilvánvaló.

11. kép

Álljon itt még egy történet Mátyás király idejében, amikor a nagy magyar reneszánsz uralkodó a cseh Podjebrád ellen harcolt és Spielberg várát ostromolta. Tárgyalásokra került sor, melyen majdnem birkózómérkőzés döntötte el a hadjárat sorsát Bonfini krónikája ezt így meséli el: "Ebéd előtt, amikor egy magyar és cseh bohóc mulattatta tréfáival a két királyt, Zdenko, Csehország kormányzója - aki katolikus volt és Mátyás nagy tisztelője- azt ajánlotta, a két bohóc közötti birkózással döntsék el, melyik hit a kiválóbb: az óhitű katolikus, vagy az új hit: a huszitizmus. A pápa követe nagyon zokon vette, hogy a hitvitákat bohócok viadalával akarják eldönteni, a két jókedvű uralkodó azonban belement a tréfába, és mindegyik szóval és tapssal bízta a maga bohócát. A magyar kisebb termetű volt, a cseh jól megtermett óriás. Miután egyforma bátornak tűntek, mindenki azt hitte, a cseh hatalmas súlyfölénye fogja eldönteni a küzdelmet. A bohócok derekasán küzdöttek, kézzel, lábbal, cselvetéssel. A versenyzők nemigen bírtak egymással, hol a cseh, hol a magyar ragadta meg a másikat, nagyot csavarintva rajta. A két tábor fennhangon, nagy lármával bízta birkózóját. Végül is a magyar, akinek legszentebb hite nagy erőt adott, felnyalabolta ellenfele hatalmas testét és a levegőbe emelte, hogy odavágja. Ebben azonban egy közelben álló cseh ember megakadályozta. Zdenko aki a versenybíró szerepét töltötte be, ekkor dühében pofonvágta a beavatkozót, mire rettenetes láрма keletkezett és mindkét tábor fegyver után nyúlt. A fejedelmek közbelépésére azonban letették a fegyvert. Podjebrád megdorgálta Zdenkot, hogy ilyen botrányt okozott, és mindkét tábor békésen a lakomához ült." A leírás alapján a kiemelés után még volt ideje közbeavatkozni egy nézőnek, ez pedig akkor lehetséges, ha a magyar birkózó stabilan tudta tartani felemelt társát és megállhatott, ekkor mindkettőjük súlypontján áthaladó függőleges súlyvonal az alátámasztási pontokon belül van, pl. egy emelőváll dobást éppen ilyen.

A török- és a Habsburg-hódítás korában, a XVI-XVII. Században a katonai és népi testkultúra folytatói és továbbterjesztői a végvárak harcosai voltak. A nép sorából kikerült végvári vitézek a harcok szüneteiben vívással és birkózással készültek a további helytállásra. A gyermekek katonai nevelése a végvárakban már 3-4 esztendőskorukban megkezdődött. Testük edzésére, harci ügyességük fejlesztésére nagy gondot fordítottak. A végvárak katonái béke idején is rendszeres testgyakorlással készültek, ennek köszönhetően ügyességüket. A mindennapi gyakorlás része volt a birkózás, vívás, kőhajítás, futás, ugrás, nyilazás, céllövészet és parittyázás, ingben vagy övig meztelenül vívtak, birkóztak. Ebből a korból is vannak hitelt érdemlő leírások, melyek sikeres, fontos pusztakezes küzdelmeket említenek, pl. 1566-ban Zimonyban magyar-török birkózó viadalt jegyeztek fel, amit Csukási Péter nyert, jutalmul Bajon várát és környékét kapta ajándékba János királytól.

Nem mehetünk el szó nélkül az ismert XVII. századi pedagógus, a magyar származású Johannes Amos Comenius (12. a, kép született Szeges János, Nivnic, 1592. márc. 28. meghalt Amszterdam, 1670. nov. 15. megváltoztatott nevét a közelben fekvő Komňa falutól vette) mellett, aki meghatározónak tartja a gyermekek testi fejlődését és ebben kiemeli a birkózás szerepét, ebből az alkalomból birkózó gyakorlatokat is találhatunk könyvében. (12. b. kép)

a.

b.

12. kép

A lőfegyverek elterjedésével a XIII-XIX. században a pusztakezes technikák oktatása a katonaság körében jelentőségét veszti és megszűnik, a népi birkózások azonban tovább élnek. Lassan kialakul a birkózó sport.

Hazánkban az 1880-as évek elejére esnek az első kísérletek a birkózás, mint sportág bevezetésére. Eleinte csak torna- és más versenyeken tartottak birkózómérkőzéseket. Egy ideig akadályozta a fejlődést, hogy nem tudták eldönteni, vajon az egyesületek a "magyar" vagy a "francia" birkózást vezessék-e be. A magyar birkózásnak írásban is lefektették a szabályait és több alkalommal bemutató mérkőzéseket is tartottak. Ennek a birkózásnak a lényege az volt, hogy a küzdők nyakat, kart és vállat nem foghattak, hanem két karjukat szorosan az oldalukhoz szorítva arra törekedtek, hogy ellenfelük derekát átkarolják és így földre dobják. Gáncsolni nem volt szabad. A legyőzött az volt, aki hátával, vagy egyik vállával és az ellentétes sarkával a földet érintette.

Levonhatunk néhány egyszerű következtetést az eddigiekből:

- A pusztakezes küzdelem elsősorban fogásokon alapult.
- Győzelmet a földre vitel jelentett.
- Ismertek olyan fogásokat, amely alkalmas volt az ellenfél megölésére.
- A technikai repertoár tartalmazhatott kiemeléseket, magas ívű dobásokat, feszítéseket, csavarásokat és lábtechnikát is.

- Az öl-, az öv- és a kabát-birkózás elemei is megtalálhatók.
- A mozgásanyag területenként és korszakonként változhatott.
- A küzdelem kézzel, lábbal folyt, cseleket alkalmaztak.
- Amint láthattuk őseink felvették a versenyt a görög, német, cseh, itáliai hivatásos sportolókkal és méltán híres hagyományait tisztelő, máig hatalmas birkózó rendezvényeket szervező törökökkel is.
- A birkózás öltözetéről pedig azt olvashattuk: Botond ... ledobta kaftánját, s levette ingét, tehát ami rajta maradt csizma és nadrág lehetett. (Ezt látjuk a 3. képen is.) A lovagkori ábrázolások teljes öltözetben mutatják a küzdő feleket, de ekkor már külön vált a katonai sport. Feltételezzük, hogy a népi változatoknál maradt Botond „öltözete”, mert későbbi ábrázolásokon ezt is láthatjuk, törökkori leírások is ezt említik.
- A XIX. századi magyar birkózás kötöttségeivel erősen eltér a korábbi, hagyományosnak nevezhető változattól, melynek szabadságfoka a feljebb leírtak szerint igen nagy volt.

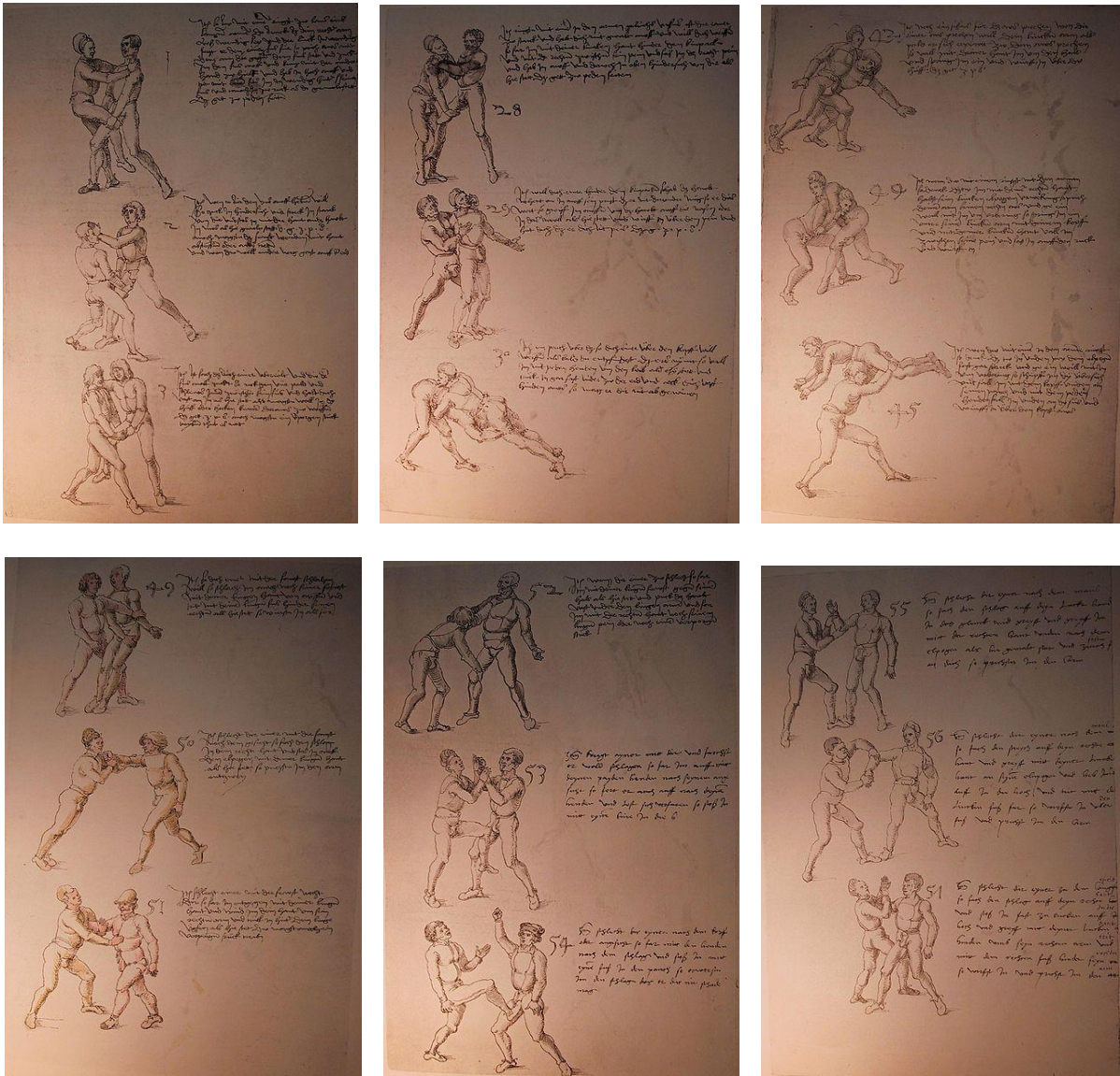
E rövid, gondolatébresztőnek szánt elmélkedés során feltesszük a kérdést: tekinthető-e magyarnak az a pusztakezes küzdelem, amit Dürer (13. kép) műveiben láthatunk.

13. kép

Használhatjuk-e a magyar pusztakezes küzdelem mozgásrekonstrukciójánál az ott fellelhető mozgásanyagot.

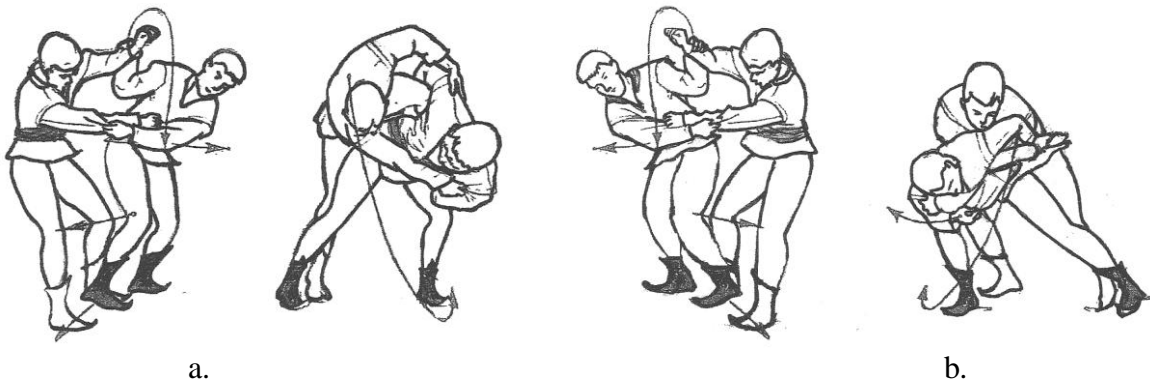
Albrecht Dürer (1471–1528.) a Gyula melletti Ajtós községből származott, a falu nevét, mint nemesi előnevet használta a család. A híres reneszánsz művész bejárta fél Európát és lelkes látogatója volt a vívótermeknek. Vívó és birkózó könyveiben művészi színvonalú ábrázolások örökítik meg az egyes technikákat. Az ábrázolt fogásokat a Magyarországon megfordult cseh, német és itáliai birkózók, katonák ismerhették, elhozhatták magukkal, Dürer pedig éppen ezeken a területeken járt és ismerkedhetett a vívó és pusztakezes küzdelemmel. Azt tudjuk, hogy minden korszakban voltak magyar birkózók vagy katonák, akik nagy tudású ellenfelekkel sikeresen vették föl a harcot, ami az adott mozgásanyag ismerete nélkül elég valószínűtlen lehetett volna. Arról, hogy Dürer műveit használták nincsen tudomásunk, de a benne foglaltak ismertek lehettek. Néhány érdekesebb fogás ábrázolását mutatjuk Albrecht Dürer Fecht und Ringbuch című könyvéből. (14. kép). Meg kell említenünk, hogy a képeken rúgásokat, ütéseket és vitálpont támadást is láthatunk.

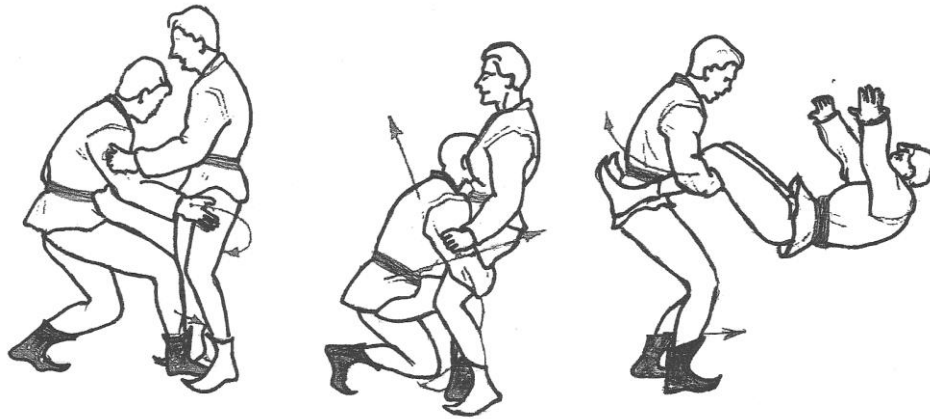

14. kép

A pusztakezes küzdelmek régi magyar mozgásanyagának rekonstrukciója a ránk maradt képi és írott dokumentumok feldolgozásával és precíz gyűjtőmunkával hosszadalmasnak ígérkezik, azért is, mert korszakonként és területenként is eltérést mutat.

E rövid elmékedés vége felé egy gyűjtésből származó, három pusztakezes technika ábrázolását mutatjuk meg. (15. a., b., c. kép)

c.

15. kép

Az egyes területeken használt, összegyűjtött mozgásanyag szigorú összehasonlítása a ránk maradt dokumentumokkal valószínűsítheti egy-egy technika korát és helyét, így építhető be a kronológiailag és földrajzilag is helyes, rendszerbe. Nem hagyható ki a külső hatások valószínűsítése, ezért a ránk maradt vívó- és birkózókönyvek pusztakezes technikáit is meg kell ismerni, figyelni kell a különbségeket és azonosságokat. Létre hozhatunk egy harmonikus, sportként is jól használható rendszert, ha a mozgásanyag jellegét, összetételének belső arányait meg tudjuk határozni és következetesen szem előtt tartjuk. Például feltételezzük, hogy volt rúgó és ütő technika, de inkább fogásokat kerestek, amit a távolság zárásával oldottak meg. Alkalmaztak ledöntéseket, dobásokat, de a földharc nem volt jellemző. Az öltözet csizma, nadrág, esetleg ing, amit szalagöv fog le, ezzel együtt nem a ruhafogás a jellemző, bár előfordulhat. Az vesztett, akit sikerül jól „földhöz teremteni” úgy, hogy „csúnya nyomot” hagy a porban. (A történetek szerint a földhöz csapás eredménye lehetett halálos.) Természetesen sorolhatnánk a jellemzőket, aminek a végén egy elég jól körülhatárolt, de színes, sokrétű technikai repertoár állhatna előttünk. Ezt megtenni, azonban csak a megfelelően bizonyított vagy valószínűsített mozgásanyag birtokában szabad.

Pálinkás Gábor

Irodalom:

1. Kézai Simon mester készült Magyar krónikája (1280. körül) fordította: Szabó Károly
2. Képes Krónika (Chronica Picta 1358.)
3. Hess András Chronica Hungarorum (1473.) fordította Horváth János
4. Thuróczi Krónika (1488.)
5. Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei (1497., Rerum Ungaricum decades)
6. Galeotto Marzio: Mátyás király találó bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről
7. Janus Pannonius Galeotto bajvívása
8. Ilosvai Selymes Péter Toldi (1574.)
9. Albrecht Dürer: Fecht und Ringbuch (1512)
10. Johannes Amos Comenius: Orbis Pictum
11. László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról
12. Földes, Kun, Kutassi: A magyar testnevelés és sport története (1989.)
13. Szacsy Mihály, Pálinkás Gábor: Történelmi európai katonai és népi sportok
14. Szacsy Mihály, Pálinkás Gábor: Európai önvédelem